

CSIKVÁRI F. András

A társadalmi láthatatlan kéz

Vernon L. Smith és Bart J. Wilson: *A közgazdaságtan humanizálása*
című könyvének ismertetése

Vernon L. Smith, Bart J. Wilson:

A közgazdaságtan humanizálása

Pallas Athéné Könyvkiadó
Budapest, 2020
292 oldal

A könyvet Vernon L. Smith (Nobel-díjas) és Bart J. Wilson írta 2019-ben.¹ A mottója lehetne, hogy vissza Adam Smithhez, akit a közgazdaságtan atyjának tekintünk. Mindenki által ismert Adam Smith elhíresült mondása a gazdaságot irányító „láthatatlan kézről”. A szerzők felfedik nekünk, hogy két „láthatatlan kéz” van, létezik egy társadalmi „láthatatlan kéz” is, melyről Smith még a fő művének tekintett, *A nemzetek gazdagsága* előtt 17 évvel írt *Az erkölcsi érzelmek elmélete* című könyvében. Smith azt állítja, hogy bennünk, emberekben van egy velünk született hajlam arra, hogy együttérezzünk másokkal, és hogy ez a hajlam vezet minket a helyes és igazságos cselekedetek felé. Ez a „láthatatlan kéz” gondoskodik róla, hogy az emberek erkölcsös módon viselkedjenek, még akkor is, ha nem tudatosan törekednek erre.

Adam Smith tanulmányozása humanizálta a közgazdasági ismereteinket – mondják a szerzők.

¹ Vernon L. Smith – Bart J. Wilson. *A közgazdaságtan humanizálása. Az erkölcsi érzelmek és a nemzetek gazdagsága a 21. században* (2020). Ford. Dr. Sárvári Balázs, Szentés Dóra. Pallas Athéné Könyvkiadó Kft.

A kétszemélyes játékok, például a közismert ultimátumjáték, kísérleti bizonyítékai az 1980-as és 1990-es években összeütközésbe kerültek a regnáló közgazdaságtannal. A haszonmaximalizálási elméletekkel, matematikai képletekkel nem magyarázhatók ezek az eredmények.

A legegyszerűbb ultimátumjáték, hogy két vadidegent behívnak egy szobába, és az elsőként belépőnek a kezébe nyomnak 10 db 1 dollárost. Ebből valamennyit fel kell ajánlania a később belépőnek. Neki egyetlen feladata van, hogy vagy elfogadja az ajánlatot, vagy visszautasítja. Ha visszautasítja, mondjuk azért, mert szerinte nulla, vagy méltatlanul alacsony az ajánlott összeg, akkor egyikük sem kap egy centet se, ha viszont elfogadja, akkor elvihetik a pénzt. A kísérletvezető felírja az ajánlott összeget, és hogy elfogadták-e, vagy sem. Ezt sokszor lefolytatják, mindig új emberekkel, és statisztikát készítenek belőle. Az átlagos ajánlat úgy 4 dollár körüli volt. Mit is mond ez? Ha csak 1 dollárt ajánlanak, azt is elfogadták volna, mert annak az alternatívája az elutasítás, aminek következtében az eredmény nulla dollár. Bármennyire is mesterségesek a kísérleti körülmények, van itt valami a felajánló részéről, amiért egy dollárnál többet ajánlott, ami a felajánló társadalmi vagy szociális emberi mivoltából fakad, nevezük méltányosságnak.

Jöjjön itt Adam Smith 5 egyszerű axiómája az emberi társas viselkedésről:

0. axióma: Az emberek nem telítettek² (sztoikus önszeretet), ami azt jelenti, hogy minden ember számára egy értékes dologból (pénz vagy azt helyettesítő termék) a több a jobb, a kevesebb pedig rosszabb. Lehet ezt az önmagunkról való gondoskodás vagy az önszeretet, sőt önzés axiómájának is nevezni. *A nemzetek gazdaságában* Smith ebből vezette le a gazdasági mozgásokat, ezért is terjedt el róla, hogy az önzés gazdaságtanát fektette le.
1. axióma: Az emberek együttéreznek egymással.
2. axióma: Az emberek megítélik egymás szenvedélyeit és érzelmeit.
3. axióma: A hála és a harag olyan érzelmek, amelyek egyenesen és a legközvetlenebbül ösztönzik az embereket egymás jutalmazására és büntetésére.
4. axióma: A normál alapállapothoz képest az emberek aszimmetrikus változást tapasztalnak valami jó (pl. öröm) és valami rossz (pl. szomorúság) érzése között. (Tulajdonképpen ez az axióma azt mondja ki, hogy sokkal nagyobb szükségünk van együttérzésre, ha bajban vagyunk. Nem várjuk el a másiktól, hogy a barátom az ő barátja is legyen, de az ellenségem legyen az ő ellensége is.)

² A szerzők a mai (közgazdasági) nyelvre átfogalmazták Smith axiómáit. Található egy nagyon érdekes fejezet a könyvben, hogyan kell értelmezni 18. századi szavakat. Az érzelmeknek nincs magyar fordítása, szakértők szerint pontosan a szavak jelentéstartalma miatt négy szakmai fordítónak (pszichológus stb.) kellene együtt dolgoznia.

Mivel a Google & Co. mindent beszakent, viszonylag könnyű olyan diagramokat létrehozni, hogy egy bizonyos szó relatív gyakorisága hogyan változott 1700-tól 2000-ig. Külön kérdés, hogy az adott szónak a jelentéstartalma hogyan változott az idők folyamán.

Egyszerűségében zseniális ez az 5 axióma. Ezekből aztán levezethetőek tételek vagy alapelvek, Smith is levezetett 7 alapelvet:

1. alapelv: A szociális érzék kielégítésére irányuló vágytól vezérelve az emberek megvizsgálják a saját érzelmeiket, elfogulatlanul megítélik a saját magatartásukat, és önuralmat gyakorolnak mások ítéletével összhangban.
2. alapelv: Az emberek a nyereségeket és veszteségeket aszimmetrikusan tapasztalják meg a saját és mások cselekvéseiből. (Jobban szenvedünk, amikor egy jobb helyzetből rosszabbba kerülünk, vagy veszítünk a meglévő reputációnkból stb.)
3. alapelv: Az emberek könnyebben éreznek együtt egy olyan baráttal, aki az örömet visszafogottan éli meg, vagy aki mély szomorúságot él át, mint fordítva: az irigység könnyen meggyengíti a részvételünket egy másik személy örömeiben, vagy együttérzésünket annak szomorúságában.
- 4/a. alapelv: A cselekedet emberi motivációja abból fakad, hogy vágyunk a dicséretre, valamint arra, hogy dicséretre méltóak legyünk (a nyereség területe).
- 4/b. alapelv: A cselekedet emberi motivációja abból is fakad, hogy nem akarjuk, hogy kárhóztassanak bennünket, és nem akarunk kárhóztatásra méltónak lenni (a veszteség területe).
5. alapelv: Az emberi cselekedetek olyan jelzések, amelyeket helyénvalóságuk vagy nem helyénvalóságuk formál, figyelembe véve a cselekvés körülményeit vagy kontextusát.
6. alapelv: A cselekvés körülményei vagy annak kontextusa nagy jelentőséggel bír, lehetővé teszi az emberek számára, hogy értelmezzék az egymás cselekedeteiben rejlő szándékokat és megtalálják a cselekedetek értelmét.
7. alapelv: Ha állíthatjuk, hogy létezik egyensúly fogalom, az a kölcsönös együttérzésen alapul és a szabálytérben található.

Smith a társadalmi embert modellezte, nem az egyént, és ezeket a tudományos eredményeit soha nem fedezték fel – állítják a szerzők.³

Mind a hét alapelvet hosszan elemzi a könyv. Itt most csak a „helyénvaló” szót emelném ki, mint nagyon összetett fogalmat. (Például a gyerekeket nem lehet mindenre tételesen megtanítani, de kialakul bennünk egy érzés, hogy mi a helyénvaló vagy a nem helyénvaló.)

Nagyon sok mindenről lehetne (kellene) még beszélni a könyv kapcsán, hiszen egy közgazdász számára átfogó mű.⁴ Egy dolgot semmiképpen nem hagyhatok ki még ebből a rövid ismertetőből sem, ez pedig az igazságosság kérdése. Smith alapvető társadalmi pillérnek tekinti az igazságosságot.

³ Smith – Wilson 2020, 120.

⁴ A könyv tartalmaz olyan fejezeteket, amelyek egy villamosmérnöknek kevésbé érdekesek vagy követhetők, matematikai levezetéseket vagy kísérletek megtervezéséhez módszertani útmutatásokat adnak.

Egy normális, működő társadalom alapja a jóság és az igazságosság.⁵ A jóság alatt a jó dolgokat értem, amelyeket szívből helyeslünk: az udvariasság, kedvesség, együttérzés, segítőkészség, tisztesség stb. Ezeket nem lehet kieroszakolni vagy törvénybe iktatni. Az igazságosság viszont törvényben garantált, megvédi a gyengébbeket, az ártatlanokat az agresszoroktól. Az emberek a nekik tett jó dolgokért cserébe jó dolgokat tesznek.

Még az is lehet, hogy lesz egyszer egy olyan közgazdász, közgazdasági elmélet, aki/ami ezt elismeri.

Ez a mondat viszont átvezet ahhoz a kérdéshez, ami a könyv egyik fő vonulata: milyen lesz az új közgazdaságtan, ami beintegrálja Smith tanait az emberről. Lesz-e egyáltalán olyan közgazdaságtan, ami valami relevánsat és érvényeset tud mondani a világunkról?

⁵ 40 évvel Smith előtt írta Bernard Mandeville, a *Méhek meséjében*: „Államukban virult az élet, naggyá tette a bűn s a vétkek!”